ISSN: 2147-5121 / E-ISSN: 2717-7610

İstanbul Nişantaşı Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Bilimsel Hakemli Dergi

Yıl: 2026 Cilt: 14 Sayı: 1

NUSBD

Yayın Aralığı: Yılda 2 Sayı - Başlangıç: 2013

İstanbul Nişantaşı University
Journal of Social Sciences

Scientific Refereed Journal

Year: 2026 Vol.: 14 Issue: 1

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1745268

GÖZETİM KAPİTALİZMİ EKSENİNDE VERİ, ALGORİTMA VE EMEK TARTIŞMALARI

Dr. Öğr. Üyesi Eren EFE
İstanbul Gelişim Üniversitesi, Yeni Medya ve İletişim Bölümü.
e-posta:erefe@gelisim.edu.tr
0000-0001-7500-4709

ÖZ

Dijital teknolojilerin gelişmesiyle birlikte internet, güvenlik kameraları, yüz tanıma sistemleri gibi uygulamalar, bireylerin yaşamlarının her alanında izlenmesini ve verilerinin toplanmasını mümkün kılmıştır. Dijital platformlar, varlıklarını sürdürebilmek için algoritmalar aracılığı ile kullanıcıların beklenti ve ihtiyaçlarına ilişkin verileri toplamaktadır. Kullanıcıların dijital ortamlardaki her türlü eylemleri takip edilerek veriye dönüştürülmektedir. Bu veriler algoritmalar kullanılarak işlendiğinde, ekonomik değere dönüştürülür ve şirketler için önemli bir kar kaynağı haline gelir. Shoshana Zuboff' tarafından kavramsallaştırılan gözetim kapitalizmi, internet kullanıcılarının bir tür hammadde olarak görülerek bireysel verilerinin kapitalist üretim ilişkileri içerisindeki bahsedilen merkezi konumuna gönderme yapmaktadır. Çalışma gözetim kapitalizmi kavramı üzerinden verileştirme ve bu verinin işlenebilmesi için kullanılan emek süreçlerine odaklanmaktadır. Shoshana Zuboff'a getirilen eleştirilere yer verilerek gözetim kapitalizminin esnek sömürü ağlarına dayandığı savunulmaktadır. Bu çalışma, nitel araştırma tekniklerinden literatür taramasına dayalı kuramsal bir analiz olarak tasarlanmıştır. Yöntem tercihinde özellikle konunun doğrudan ampirik araştırmalarla sınırlı kalmayan önemli kavramsal ve teorik boyutlar içermesi etkili olmuştur. Çalışma bu çerçevede gözetim kapitalizminin işlemesi için dijital platformlar tarafından yaygın şekilde kullanılan yapay zeka uygulamalarının bahsedilen sömürü ağlarının önemli bir parçası olduğu savunmaktadır. Anahtar Kelimeler: Gözetim kapitalizmi, algoritma, hayalet iş, yapay zeka, veri

Anahtar Kelimeler: Anahtar kelime, Anahtar kelime, Anahtar kelime, Anahtar kelime, Anahtar kelime, Anahtar kelime, Anahtar kelim

DATA, ALGORITHM, AND LABOR DEBATES IN THE CONTEXT OF SURVEILLANCE CAPITALISM

ABSTRACT

With the advancement of digital technologies, tools such as the internet, surveillance cameras, and facial recognition systems have enabled the monitoring of individuals in all areas of their lives and the systematic collection of their data. In order to sustain their existence, digital platforms gather information on users' expectations and needs through algorithms, transforming every action in digital environments into data. This data, when processed through algorithms, is transformed into economic value and becomes a key source of profit for corporations. The concept of surveillance capitalism, conceptualized by Shoshana Zuboff, refers to the central role of personal data within capitalist relations of production, where internet users are regarded as a kind of raw material. This study focuses on datafication, and the labor processes used to process such data through the concept of surveillance capitalism. Drawing on critiques of Zuboff's work, the study argues that surveillance capitalism is sustained by flexible networks of exploitation. The choice of method was influenced by the fact that the subject encompasses important conceptual and theoretical dimensions that are not confined to direct empirical research. Within this framework, the study argues that artificial intelligence applications, widely used by digital platforms for the functioning of surveillance capitalism, constitute an important part of these aforementioned networks of exploitation.

Keywords: Surveillance capitalism, algorithm, ghost work, artificial intelligence, data

Geliş Tarihi/Received: 17.07.2025	**Kabul Tarihi/Accepted:** 29.08.2025	**Yayım Tarihi/Printed Date:** 30.06.2026

Kaynak Gösterme: Efe E. (2026). Gözetim Kapitaizmi Ekseninde Veri, Algoritma ve Emek Tartışmaları. *İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1) 01-16.

GİRİŞ

İçinde bulunduğumuz dönemde, kapitalizmi tanımlamak için teknolojik gelişmeler çerçevesinde çeşitli isimlendirmeler yapılmaktadır: Algoritmik kapitalizm, gözetim kapitalizmi, bilişsel kapitalizm, iletişimsel kapitalizm, veri kapitalizmi, dijital kapitalizm, enformasyon kapitalizmi, sürtünmesiz kapitalizm, platform kapitalizmi, denetim kapitalizmi, sanal kapitalizm vb. (Ström, 2022). Bu isimlendirmelerin her biri, kapitalist üretim süreçlerinin örgütlenme tarzını değiştiren çeşitli teknolojilere vurgu yapmaktadır. Ancak dijitalleşmenin neden olduğu radikal kırılma aracılığıyla toplumsal pratiğin dönüştürüldüğü bir sürece yönelik bu vurgunun, dijital teknolojinin doğasından daha çok kapitalizmin mutasyona uğramış yeni biçimleri ile ilgili olduğu belirtilmelidir (Naughton, 2019). Bahsi geçen isimlendirmeleri toplayıcı bir ifade olan dijital kapitalizm, ekonomik sistemin işleyişinde yapısal bir değişimi ve dijital teknolojilerin sermaye birikimi süreçlerinde daha merkezi hale gelmesi sürecini ifade etmektedir (Huberman, 2023: 20). Dijital kapitalizm, iktisadi çıktının büyük oranda dijital teknolojiler vasıtasıyla elde edildiği dijital mallara ya da hizmetlere dayanan bir iş modeli olarak tanımlanmaktadır (Çakmur, 2024:14). Aşağıdaki tabloda, bahsi geçen kavramlar ve onların temel nitelikleri ifade edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 1. Dijital Kapitalizm ve İlgili Kapitalizm Yaklaşımlarının Karşılaştırılması

Kavram	Odak Noktası	Temel Araç	Sonuç
Dijital Kapitalizm	Sermaye birikiminde dijitalleşme	İletişim teknolojileri	Dijital mallar/hizmetler
Gözetim Kapitalizmi	Kullanıcı verisinin hammaddeye dönüşmesi	Algoritmalar	Davranışsal artı değer
Veri Kapitalizmi	Verinin metalaşması	Büyük Veri	Eşitsizliklerin derinleşmesi
Algoritmik Kapitalizm	Karar alma süreçlerinin otomasyonu	Yapay Zeka	Toplumsal yönlendirme/ Emeğin otomasyonu

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

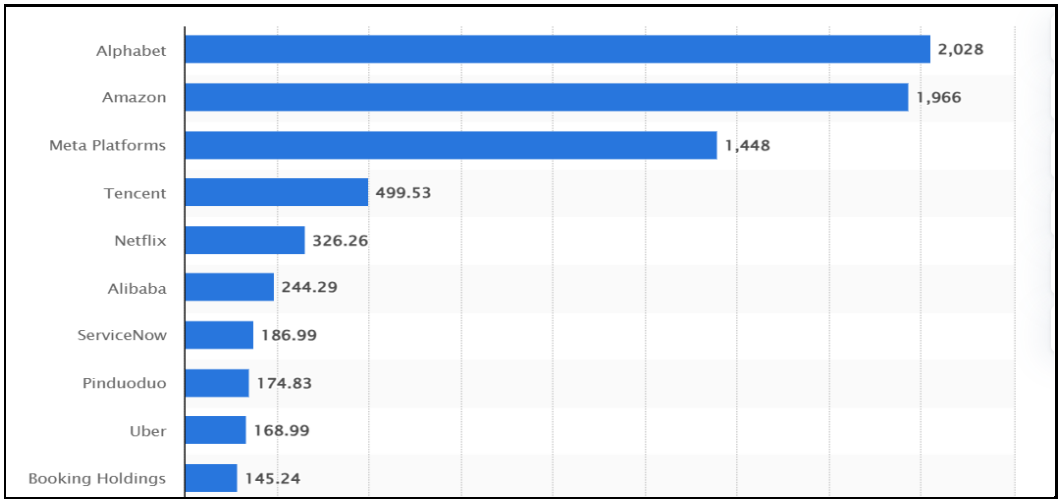
Bilgi ve iletişim teknolojileri, 1970'lerde kar oranlarının azalması eğilimi ile başlayan krizle birlikte sermayenin yeniden örgütlenmesinin teknolojik temelini oluşturdular. Ancak belirtmek gerekir ki teknoloji, kapitalizmde makineli modern üretimin başlamasından itibaren bir artı-değer sömürüsü aracı olarak kullanılmaktadır (Filizler, 2023). Teknoloji, 19. yüzyılın sonlarından itibaren genişleyen kapitalist üretim süreçleri için bir katalizör olarak işlevlenmiştir (Narin, 2021:110). Teknolojinin toplumsal sınıfların üstünde ve tarihsel, ideolojik değerlendirmeden muaf olan 'a priori' bir hakikat kaynağı olduğuna ilişkin kabuller de bulunmaktadır. Bu kabuller, genellikle az sayıdaki teknoloji şirketinin ürünlerinden ibaret bir teknoloji kavrayışına dayanmaktadır ve bunun eleştirisi her türlü teknolojiye karşı olmak şeklinde değerlendirilmektedir (Crary, 2022:81,102). Dean, tekno-kötümserlik ile tekno-iyimserlik çerçevesinde yürütülen tartışmaların benzer kaynaktan beslenen liberal tutumlar olduğunu belirtmektedir. Teknoloji, tek başına siyaseti ve toplumsal yapıyı belirleme gücüne sahip değildir (2009: 23). Ancak teknoloji, toplumsal, siyasal ilişkilerin önemli bir bileşeni olarak toplumların şekillenmesinde, sınıfların siyasal iktidarı elde etme ve kullanmalarında belirleyici bir faktördür (Ruivenkamp vd, 2010:10).

1. İnternet ve Dijital Kapitalizm

Dijital kapitalizmin önemli bir odak noktası, özellikle internetin bir platform olarak kullanılmasına olanak veren Web2.0 teknolojilerinin öncülük ettiği sosyo-ekonomik değişimlerdir (Peters ve Bulut, 2014:31). 1990'ların ortasından itibaren internet tabanlı şirketlere yapılan spekülatif yatırımlar, henüz kar etmeyen bu şirketlerin aşırı değerlenmesine neden olmuştur. Bu karşılıksız büyüme, 2000 yılında binlerce şirketin battığı ve dijital ekonomiye duyulan yatırımcı güvenini önemli ölçüde sarsan dotcom çöküşü olarak anılan krizin yaşanmasına neden olmuştur (Hayes, 2024). Dotcom krizinin ardından yatırım arayışındaki sermaye, internet girişimlerine tekrar yatırım yapmak için yeni bir temele ihtiyaç duymuştur. S. West, bu temelin Web 2.0'ın etkileşiminden yararlanarak e-ticareti değiştiren yeni iş modelleri ile sağlandığını belirtmektedir (2019:7-8). Bu noktada 'kullanıcı odaklı web' olarak ifade edilen Web 2.0, 'girişimci sermayenin' özgür yazılım hareketinin yarattığı teknik yeniliklerin üzerinde, karşılığı ödenmeyen kullanıcılarca üretilmiş değere el koydukları bir süreç olarak görülmektedir (Kleiner, 2016: 10-12). Karayemiş bu 'el koyma' sürecini, internet ağının 'çitlenmesi' olarak tanımlanmaktadır. Bir taraftan internet ağının topografyasında kapsamlı bir değişim yaşanmış ve veri trafiğinin büyük bölümü sosyal medya platformlarının ağlarından geçmeye başlamıştır. Diğer yandan bu çitleme, doğrudan insan öznelliğini ya da topluluk yaşamını hedef alarak gündelik yaşamın tamamına yayılan alışkanlıkların, tüketim tercihlerinin, sosyal ilişkilerin bilgilerinin kodlanarak verileştirilmesinin önünü açmıştır (2018: 50-52). Crary de bu süreçle birlikte 'internet kompleksi'nin küresel ölçekte biriktirme, kaynak çıkarma, dolaşıma sokma, üretme, taşıma ve inşa etme çılgınlığından ayrılamaz hale geldiğini ifade etmektedir. Ona göre kapitalizm, tüm tarihi boyunca soyut bir değerler sistemi ile o sistemin fiziksel ve insani dışsallaştırmalarının bir birleşimi olmuştur. Günümüzde mevcut dijital şebekeler bu birleşimin daha yoğunlaşmış biçimi olarak önümüze çıkmaktadır. Dijital altyapının tamamı, finansallaşmış kapitalizmin niceliğe çevrilebilir işlemlerinin somutlaşmış halleridir (2022: 12-15).

Web 2.0 ya da sosyal ağ tanımlaması, bilginin demokratik ve ücretsiz olarak kullanılabildiği Web 1.0'ın, ticari kökenli dijital gruplar tarafından domine edilmesini içermektedir. Ancak diğer taraftan bu tanımlama, internetin pazar ekonomisiyle olan ilişkisini de perdelemektedir (Keloğlu-işler, 2024: 93). Bu dönemde sıklıkla dile getirilen iletişimin demokratikleşmesi, enformasyon toplumu, sayısal eşitsizliklerin giderilmesi, teknoloji okuryazarlığı gibi argümanlar, bu

perdelemeyi sağlamaya yönelik tezler olarak değerlendirilebilir. Sosyal medya platformları, bahsedilen tarihsellik ilişkisi içinde piyasanın bir parçasıdır ve öncelikli misyonları sermaye birikimidir (Başaran, 2018). 2000'deki dotcom çöküşünü Web 2.0 çerçevesinde yeniden yapılanarak atlatan dijital sermaye, 2008 krizinden de dijital platformların yükselen rolü ve artan kar arayışı çerçevesinde 'teknoloji önderliğinde' bir toparlanmayla çıkmıştır (Dyer vd, 2022:103). Kriz sonrasında dijital tekellerin finansal varlıklarında önemli artışlar yaşanmış; Google, Apple, Facebook, Amazon, Microsoft gibi teknoloji devlerinin toplam finansal varlıkları, 2009-2019 aralığında 100 milyar dolardan 700 milyar doların üzerine çıkmıştır (Gürcan, 2022:33). Aşağıdaki tabloda, Ekim 2024 itibarıyla dünyadaki en büyük internet şirketlerinin piyasa değeri milyar dolar bazında gösterilmektedir.

Grafik 1. En Büyük İnternet Şirketlerinin Piyasa Değeri

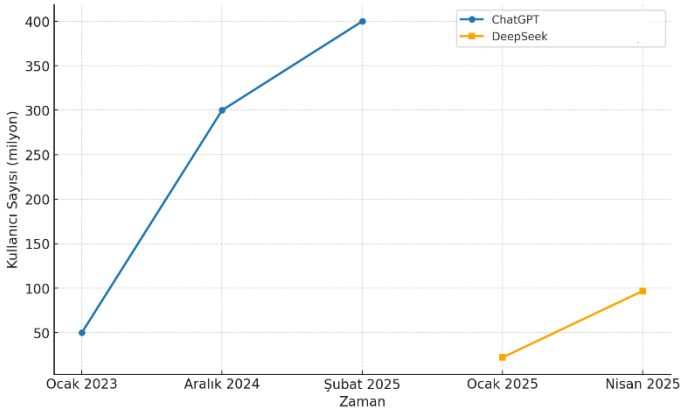
Kaynak: https://www.statista.com/statistics/277483/market-value-of-the-largest-internet-companies-worldwide/

İçinde bulunduğumuz dönemde dijital pazarı domine eden Apple, Microsoft, Alphabet, Amazon, Facebook gibi teknoloji devlerinin her birinin farklı gelişme yönü olmasına ve çok farklı iş modellerine sahip olmalarına rağmen bu platformlarda bir tür ortak desen gözlemlemek mümkündür (Yeşilbağ, 2023). Bu ortak desen, platformların 21. yüzyıla özgü bir hammadde türü olan kişisel veriyi çıkarmaya ve kullanmaya odaklanmalarıdır (Srnicek, 2023). Shoshana Zuboff'un gözetim kapitalizmi kavramı, özellikle Google ve ardından diğer büyük dijital platformların veri toplama uygulamalarına, 'davranışsal artı değer'in çıkarılmasına ve bunun gizlilik, rekabet ve demokrasiler üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır. Kavram, internetin yukarıda bahsedilen dönüşümü ile birlikte, dijital platformlar tarafından kişisel verilerin metalaştırılması ve kişiselleştirilmiş reklamcılık faaliyetleri üzerinden yürütülen ekonomik sistemi tanımlamak için kullanılmaktadır. Burada kastedilen, internet kullanıcılarının ekonomik durum, sağlık, eğitim, konum, ilgi alanı, satın alma davranışı, siyasi ve dini görüş, cinsel eğilim gibi gündelik hayatlarına dair her şeyi kapsayan dijital verilerdir. Gözetim kapitalizminin işleyişi, dijital tekellerin denetimi altında metalaştırılan bu veriye dayanmaktadır. Kullanıcıların internet deneyimlerinin sayısallaştırılmış hali olarak bu veriler, gözetim kapitalizmi açısından 'yeni tür imalat sürecinin' çalışması için ihtiyaç duyulan hammadde olarak işlev görmektedir. Bu veriler algoritmalar ve yapay zeka uygulamaları kullanılarak işlendiğinde, ekonomik değere dönüştürülür ve şirketler için önemli bir kar kaynağı haline gelir (Levent, 2022a).

Standardize ve kategorize edilerek kayıt altına alınabilecek ve sayısallaştırılabilecek her şey ve her türlü işlem gözetleme kapitalizmi için veridir. Herhangi bir durum, işlem veya hareketin veri olması; kontrol edilebilir, karlılığa çevrilebilir ve yönetilebilir hale getirilmesi anlamına da gelmektedir (Filizler, 2023). Ancak veri toplama ve analizi sorunsuz olarak işleyen ya da tamamen otomatize edilmiş süreçler değildir. Verilerin kullanılabilmesi için temizlenmesi ve standartlaştırılmış biçimlerde düzenlenmesi gereklidir. Tıpkı petrol gibi; veriler de çıkarılacak, rafine edilecek ve çeşitli şekillerde kullanılacak materyallerdir (Srnicek, 2023). Bu veriyi kullanmak isteyenler, bireylerin işlenmemiş ham verilerini değil platformların ilgili veriyi filtreleyerek ve analiz ederek ürettikleri 'bilgi'yi talep etmektedirler (Çakmur, 2024:25). Verilere erişim ve ham verileri yararlı bilgilere dönüştürme yeteneği, önemli ölçüde onu anlaşılır kılmak için teknik ve ekonomik kaynaklara sahip olan dijital platformlarda bulunmaktadır. Gözetim kapitalizmi çerçevesinde faaliyet gösteren bu şirketler, elde ettikleri davranışsal veriyi bir yandan sundukları ürün ve hizmetleri geliştirmek için diğer taraftan yapay öğrenme algoritmalarını beslemek için kullanılmaktadır. Gözetim kapitalizminin devamlılığı için kullanıcı verisinin ne kadar önemli olduğu, ChatGpt'nin yayıncısı olan OpenAI firmasının 2025 yılında Çin merkezli DeepSeek isimli yapay zeka uygulamasına verdiği tepkiden anlaşılabilmektedir. Firma çalışanı Steven Heidel, DeepSeek'in ABD'de hızlıca çok sayıda birey tarafından kullanılmaya başlamasının ardından "*Amerikalılar verilerini bedava şeyler karşılığında Çin Komünist Partisi'ne vermeyi çok seviyorlar*" şeklinde bir yorum yapmıştır.

OpenAI çalışanının bu yorumu, gözetim kapitalizminin işleyişinin anlaşılması için de önemlidir. Bu ifadeler, OpenAI ya da diğer yapay zeka sistemlerinin ve sosyal medya platformlarının 'bedava şeyler' karşılığında kullanıcı verisine el koyduğunun açık bir ifadesidir. Burada 'bedava şeyler' olarak ifade edilen, içinde bulunduğumuz iklimde bireylerin kesintisiz şekilde veri akışına bağlı kalmalarını sağlayan platformların hizmetleridir. Bu hizmetlerin bedava olmadıkları,

karşılığının kişisel veri ile ödendiği açıktır. Ancak OpenAI çalışanına göre önemli olan kullanıcı verisine el konulması değil kimin el koyduğudur. OpenAI diğer taraftan DeepSeek'in kendi teknolojilerini çalmış olabileceğine dönük şüpheleri olduğunu açıklamıştır. Hyde, OpenAI'ın bireylerin el konulmuş verilerinin çalınmasından şikayet etmesinin son derece ironik olduğunu belirtmektedir (Hyde, 31 Ocak 2025). McMahon'a göre ise DeepSeek'in esas etkisi, yapay zeka endüstrisinin bilançolarında ve yatırım portföylerinde sarsıntıya sebep olmasıdır (2025). DeepSeek'in R1 modeli, ChatGpt o1 modeli kadar başarılı olmuş ve bunu sadece 6 milyon dolara yani rakibine oranla %95 daha ucuza gerçekleştirmiştir. Ücretsiz olarak yayınlanan uygulama, başta yapay zeka sistemlerinin eğitimi için elzem olan çipleri üreten NVDIA olmak üzere, ABD'li teknoloi şirketlerinin piyasa değerlerinin 1 trilyon dolar azalmasına neden olmuştur (Turner, 2025).

Grafik 2. ChatGPT ve DeepSeek Kullanıcı Sayısı Karşılaştırması

Kaynak: https://www.upwork.com/resources/gig-economy-statistics?utm_source=chatgpt.com

Yukarıdaki grafik, ChatGPT ve DeepSeek'in kullanıcı sayısı büyüme eğilimlerini karşılaştırmalı olarak göstermektedir. ChatGPT, 2023'ün başlarında 50 milyon haftalık aktif kullanıcıya ulaşmış, 2024 sonunda 300 milyon, 2025 Şubat'ında ise yaklaşık 400 milyon haftalık kullanıcı seviyesine erişmiştir. Bu durum, OpenAI'nin kurumsal entegrasyon stratejileri (Microsoft Office ve Copilot gibi uygulamalarla bütünleşme) sayesinde elde ettiği küresel yaygınlığa işaret etmektedir. Buna karşılık DeepSeek, yalnızca birkaç ay içinde önemli bir ivme yakalamıştır. Ocak 2025'te 22,15 milyon günlük aktif kullanıcı ile pazara giren platform, Nisan 2025 itibarıyla 96,9 milyon aylık kullanıcıya ulaşmıştır. Bu hızlı yükseliş, özellikle düşük maliyetli açık kaynak yaklaşımı ve genç kullanıcı kitlesindeki ilgi sayesinde açıklanabilir. McMahon bu durumun, OpenAI'nin paralı aboneliğe dayanan ve teknik üstünlük iddiası ile işleyen iş modeli açısından varoluşsal bir tehdit olduğunu ve yapay zeka endüstrisinde dot.com benzeri bir çöküşü tetikleyebileceğini belirtmektedir (2025).

İnternetin büyük bölümünü oluşturan dijital platformların iş modeli, doğrudan metalaştırılan bu kullanıcı verisinin kendisidir (Arslantunalı, 2019:144). Dolayısıyla gözetim; bireylerin şirketler tarafından tüketici olarak profilinin çıkarılması, davranışlarının izlenmesi, yönlendirilmesi ve yönetilmesi ile de yakından ilişkilidir (Ataman ve Çoban, 2016:34). Dijck, bu veriselleştirme sürecinin toplumsal eylemin çevrimiçi niceliksel verilere dönüştürülmesi ve böylece gerçek zamanlı izleme ve öngörücü analize olanak sağladığını ifade etmektedir (2014: 203). Bu durum, Jeremy Bentham'ın Panoptikon tasarımına gönderme yapan 'dijital panoptizm' kavramının ortaya çıkmasına da neden olmuştur (Yıldırım, 2018: 75). Dijital panoptizm kavramı özellikle bireylerin gözetim kapitalizminin uygulamalarına 'gönüllü' katılımının ve modelin sürdürülebilirliğinin anlaşılması açısından yararlı bir çerçeve sunmaktadır.

2. Dijital Panoptikon ve Gönüllü Gözetim

Panoptikon**,** Jeremy Bentham tarafından 1785'te tasarlanan ve merkezi bir gözetleme kulesi etrafındaki hücrelerden oluşan, bir gardiyanın birçok mahkümu aynı anda denetleyebildiği büyük dairesel yapıdır (Pease-Watkin, 2016: 75). Bentham'ın tasarımına verdiği isim, Antik Yunancada pan (bütün) ve opticon (gözlemek) kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. Panoptikon, ayrıca Yunan mitolojisindeki 'her şeyi gören' yüz gözlü canavar Argos Panoptis'e de bir referanstır (Arslantunalı, 2019:134). Han, başlangıçta sınırsız özgürlük ortamı olarak coşkuyla karşılanan dijital iletişimin, bugün bütünüyle kontrol ve gözetlemeye dönüşmüş durumda olduğunu belirtmektedir. Han'a göre, sosyal medya giderek artan bir şekilde toplumsal olanı gözetleyen ve acımasız bir şekilde sömüren dijital panoptikonlara benzemektedir. Ancak Bentham'ın panoptikonundaki yalıtılmışlığın aksine, dijital panoptikon sakinleri birbirleriyle yoğun bir iletişimdedir ve gönüllü olarak her şeylerini ifşa etmektedirler. Verilerin elden çıkarılması zorlamayla değil içten gelen bir ihtiyaç sonucu gerçekleşir. Han'a göre dijital panoptikonun verimliliği de buradan kaynaklanır (2020:18).

Lyon'a göre panoptikon kavramı, elektronik gözetim için güçlü bir metafor sunmaktadır. Ancak panoptikonun tasarımında gözlemci olarak gardiyanın bir yerde hazır bulunduğu varsayılırken, dijital çağın güç ilişkileri içinde iktidar mekanizmalarını elinde bulunduranlar ve gözetimi gerçekleştirenler *"herhangi bir anda, bütünüyle ulaşılmaz hale gelebilir, hatta hiç ortalıkta görünmeyebilirler"* (1997: 85-104). Bauman da bireylerin mahremiyetlerini kendi istekleriyle terk etmelerini, *"kullanıcıların coşkulu bağlılığı"* olarak tanımlamaktadır. Bauman'a göre bireyler onlara sunulan 'harikalar' karşılığında ödenecek bir bedel olarak mahremiyet kaybına ve kişisel bağımsızlığın ortadan kaldırılmasına

rıza göstermektedirler (2016: 35). Aust ve Ammann da bireylerin internet kullanımları sırasında dijital veri izleri bırakmakla kalmayıp bunun için *"severek işbirliği yapmalarını"*, George Orwell'ın bile öngörmediği bir süreç olarak tanımlamaktadır. İnternet kullanıcıları bireysel sırlarını mahremiyet ile ilgili bir kuşku duymadan ve bu sırların akıbeti hakkında hiçbir bilgileri olmadan ifşa etmekten çekinmemektedirler. Bu durum ücretsiz olarak erişilen hizmetlerin karşılığında şirketlere mahrem sırlarla yapılan bir ödemedir. Yazarlara göre bu durum, yağma seferleri düzenleyen İspanya istilacılarının faaliyetlerinden farklı değildir (Aust ve Ammann, 2019: 15-20).

Sosyal medya kullanımı ile birlikte gözetim olgusunun gündelik yaşamın içerisine dahil olması, toplumsal yaşamın her aşamasının sistematik olarak kayıt altına alınması kullanıcılar tarafından doğal bir süreç olarak algılanmaya başlamıştır. Ellis, gözetim sistemlerine karşı hissedilen kayıtsızlığı incelediği çalışmasında bu durumu 'gözetim apatisi' kavramıyla açıklamaktadır. Yazara göre 'gözetim apatisi', bireylerin dijital teknolojilerin gözetim ve denetim uygulamaları karşısında durumu kontrol edemedikleri için bilinçli olarak geliştirilen bir endişeden kaçınma stratejisidir. Gözetim teknolojilerinin yaygınlaşması ve gündelik hayatın normal ve fark edilemeyen bir parçası haline gelmesi ve bireylerin bu teknolojilerin etkileri hakkında bilinçli olarak düşünmekten vazgeçmesi söz konusudur. Bu teknolojilerin diğer yandan giderek karışık hale gelmesi bireylerin internet pratikleri süresinde bunları anlamlandırmasını/kavramasını da zorlaşmaktadır. Benzer şekilde bahsedilen yaygınlık ve normalleşme nedeniyle bireyler alternatif bir olasılık olmadığına inanma eğilimindedir (2018:4).

Boltanski ve Chiapello, kapitalizmin meşrulaştırma mekanizmasının kullanıcıların bahsedilen gönüllülüğünü ve katılımını sağlamaya yardımcı olan ideolojiler dikkate alınmadan anlaşılamayacağını belirtmektedirler (Aktaran: Huberman, 2003: 26). Dijital platformlar, bireylere sağladıkları ücretsiz hizmetleri bir 'hayır işi' olarak sunmaktadırlar. Bu ücretsiz hizmetlerin aynı zamanda ifade özgürlüğü ve iletişim imkanları sunması sayesinde demokrasinin gelişimine katkısı da platformlar tarafından sıkça vurgulanır (Gürcan, 2022:36). Kullanıcılar kişiselleştirme süreçleri ile platformlardan sağladıkları faydanın arttığını, gündelik pratiklerde karar vermelerinin kolaylaştığını ve sürecin kontrolünün kendilerinde olduğunu düşündükleri için veri toplanması süreçlerini kabul edebilir bulmaktadırlar (Bilgici, 2023: 224). Ancak kullanıcılar, kendilerine sunulan içeriklerin kişiselleştirildiğinin ve birey olarak kendilerinin hedef alındıklarının çoğunlukla farkında değillerdir (Narin, 2018: 239).

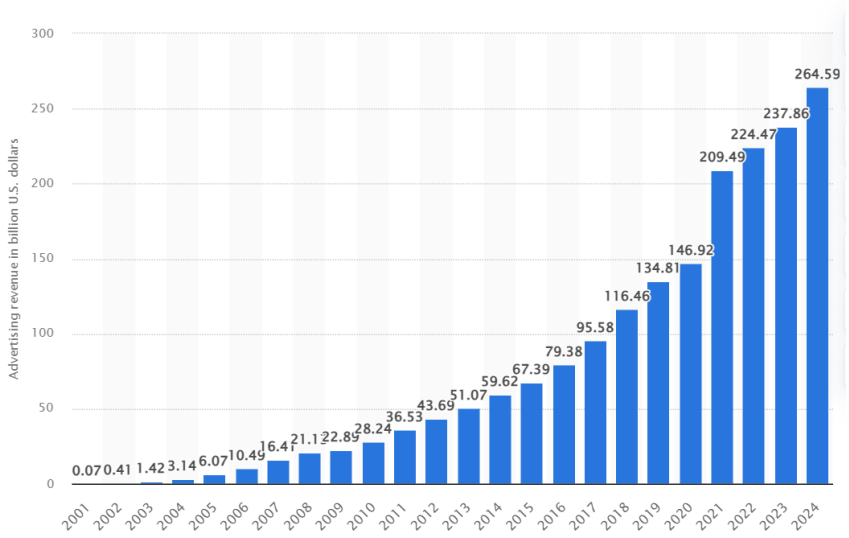
Bentham'ın Panoptikon'u temel olarak mimari bir modeldir. Ancak bu model, içinde bulunduğumuz dönemde bunun ötesinde politik, ekonomik ve toplumsal bir kontrol yapılanmasına da gönderme yapmaktadır (Özarslan, 2016:139). Bireylerin kamusal alanda sınırsız mahremiyet paylaşımı giderek kültürel bir norm haline gelmektedir. Ancak bu süreç bir taraftan da sermayenin toplumsal kontrol işlevine bireylerin onay vermesi anlamına gelmektedir. Dijital teknolojiler çerçevesinde gerçekleşen gözetimin bahsedilen şekilde kullanıcılar tarafından doğal bir süreç olarak algılanması ve yarattığı kültürel çerçeve onu bir anlamda görünmez kılmaktadır (Ergur,2016: 6). Bu görünmezlik arkasında gözetim kapitalizmi çerçevesinde işleyen platformlar, kullanıcı verileri üzerinden mükemmelleşen davranışsal tahmin modelleri, ekonomik değerlerinin yanı sıra toplumsal-siyasal alanda güçlü bir kontrol mekanizmasına da hizmet etmektedir (Levent, 2022b). Hari ise teknoloji şirketlerinin mevcut iş modellerinin, bireylerin dikkatini olabildiğince uzun süre elde tutmak ve onları sürekli meşgul etmek üzerine kurulu olduğunu belirtmektedir. Bunun için kullandıkları algoritmalar, bireyleri sürekli olarak bir şeyden diğerine atlamaya, daha fazla içerik tüketmeye ve sonunda öfke, kaygı ve bağımlılık gibi dikkati olumsuz etkileyen duygular hissetmeye teşvik etmektedir (2022: 170-172).

Hari'nin yürüttüğü tartışma 'gönüllü katılım' konusunda alternatif bir yaklaşım geliştirmektedir. Hari, bireylerin tamamen bilinçli ve rızaya dayalı bir şekilde verilerini paylaşmalarından ziyade dijital platformların onları platformda tutmak için özel olarak tasarlandıklarını, dikkat dağıtıcı bir iş modeli çerçevesinde kullanıcı verilerini istismar edebildiklerini ifade etmektedir. Bu noktada gözetim, bireylerin kendi iradeleriyle paylaştıkları verilerle sınırlı değildir. Google gibi teknoloji devleri, kullanıcıların her tıklamasını, arama sorgusunu ve duraksamasını izleyerek, Bentham'ın Panoptikon'unu dijital bir sömürü modeline dönüştürmektedir.

3. Gözetim Kapitalizmi ve Google

Zubof, Ford Motor ve General Motor'un kitle temelli kapitalizm için taşıdığı öneme benzer bir önemi gözetleme kapitalizmi için Google'ın taşıdığını belirtmektedir. Ona göre Google, dijital platformlar arasında gözetleme kapitalizminin *"öncüsü, kaşifi, işleyicisi, deneycisi, başlıca uygulayıcısı, rol modeli ve dağılma noktası"* olarak öne çıkmaktadır (2021: 86). 1997 Eylül ayında kurulan Google, dot.com köpüğünü yakalamış ve 1998 yılında değerini bir milyon dolardan yirmi beş milyon dolara yükseltmeyi başarmıştır. 2000 yılındaki dotcom krizinin ardından ise şirket, yatırımcıların karlılık konusundaki beklentileri üzerine internet aramalarını reklamlara yönlendirmeye başlamıştır. Google bu sayede, dotcom çöküşünün ardından internet şirketleri arasında en başarılısı olarak öne çıkmayı başarmıştır. Bu başarı, Google'ın kullanıcı verilerine karşı doymak bilmez bir iştah geliştirerek önce arama sonuçlarında, ardından e-postada ve son olarak web genelinde hedefli reklamlar üretmesinden kaynaklanmaktadır. Google, AdWords adı verilen reklam modelini geliştirerek, kullanıcılara ilgi alanlarına göre hedeflenmiş reklamlar gösterebilmek için 'davranışsal artı değer analizi'ni kullanmaktadır. Bahsedilen bu hedefli reklamcılık, Google'ın gelişmiş bir birikim mantığı olarak gözetim kapitalizmini inşa etmesinin önünü açmıştır. Önceden yalnızca arama kalitesini geliştirmek için kullanılan davranış verisi, hedefli reklamcılık ile birlikte dinamik çevrimiçi reklam pazaryerinin inşası için merkezi bir rol oynayarak Google'a özel sıfır maliyetli bir 'hammadde' haline gelmiştir (Zuboff, 2021:105-109). Potansiyel tüketiciler tarafından üretilen verilerin soyutlanarak pazarlanmasıyla birlikte, şirketin değeri 2004 yılında seksen beş milyon dolara yükselmiştir. Şirket, veri yönetimi ve reklamcılık üzerindeki hakimiyetini küresel enformasyon altyapısı üzerindeki tekelini geliştirmek için de kaldıraç olarak kullanmaktadır. Ström bu durumu, durmadan genişleyen gündelik hayatın bilgi-işlem uygulamaları

tarafından *"kolonileştirilmesi"* olarak tanımlamaktadır (Ström, 2022). Aşağıdaki tabloda Google'ın reklam gösterimlerden elde ettiği gelirin 2001-2024 arasındaki yükselişi görülmektedir.

Grafik 3. Google 2001-2024 Reklam Gösterim Geliri

Kaynak: https://www.statista.com/statistics/266249/advertising-revenue-of-google/

Google, kendi misyonunu, *"dünyadaki bilgiyi düzenlemek ve evrensel olarak erişilebilir ve faydalı hale getirmek",* şeklinde tanımlamaktadır. Bilginin şeffaflığı ve her yerde bulunabilmesi, hem Google teknolojilerinin hem de iş uygulamalarının temelini oluşturan kamu değerleri olarak sunulmaktadır. Şirket tutkusunu tüm verileri görünür ve şeffaf kılmak, gizliliğe son vermek olarak tanımlamaktadır (S. West, 2019: 13-14). Ancak 'bilginin şeffaf kılınması' olarak ifade edilen sürecin, her zaman hukuki ya da meşru olarak gerçekleştirilmediğinin altının çizilmesi de gerekmektedir. Örneğin Google, basılan her kitabı, telif ödemeden dijitalleştirip kayıt altına alma ya da her sokağı ve evi kimseden izin almadan fotoğraflama hakkına sahip olduğunu düşünmektedir (Naughton, 2019). Google'ın reklam satma faaliyetini denetleyici/gözetleyici bir etkinlik çerçevesinde gerçekleştirmesi, önceki döneme kıyasla çok daha yüksek bir soyutlama düzeyi sağlamıştır. 2024'ün son çeyreğinde Google'ın, internet aramalarında dünya çapındaki pazar payının %89,6 olması tekel konumunu sürdürdüğünü göstermektedir.

Tablo 2. Google 2024 İnternet Araması Pazar Payı

Platform	Yüzde
Google	89.7%
Bnig	4.0%
Yandex	2.6%
Yahoo!	1.3%
Other	2.4%

Kaynak: https://www.visualcapitalist.com/google-search-still-monopoly-in-2025/

Gözetim kapitalizmi kavramı, Shoshana Zuboff'la anılmasına rağmen kavramın ilk kullanımı daha eskidir. Igo, 2014 yılında John Bellamy Foster ve Robert W. McChesney tarafından ve yine aynı yıl Vincent Mosco tarafından da kullanıldığını ve terimin kendisinin yeni olmadığını belirtmektedir (2021:211). Google, Facebook vb. büyük teknoloji şirketlerinin çalışma tarzları uzun bir süredir bilinmesine rağmen Zuboff'un yaklaşımı, bu çalışma tarzını 'bilimsel' olarak açıklamakta ve kapitalizmin davranışsal tahminlerin sömürüsüne dayanan yeni aşaması olarak ele almaktadır (Naughton, 2019). Zuboff kitabında gözetim kapitalizminin birçok tanımını yapmaktadır. Ancak verdiği ilk tanım kavramın bütününe ışık tutmaktadır: *"İnsan deneyimini veri çekme, öngörme ve satıştan oluşan saklı ticari uygulamalar için ücretsiz bir hammadde olarak ele alan yeni bir ekonomik düzen".* Zubof tartışmasına önemli bir nokta olarak, *"Eğer bir ürün ücretsiz ise, ürün sizsinizdir"* önermesine itiraz ederek başlamaktadır ve bireyleri gözetim kapitalizminin müşterileri olarak tanımlamanın yanlış olduğuna vurgu yapmaktadır. Gözetim kapitalizminin müşterileri kendi piyasalarında bireylerin gelecek davranışları hakkında ticaret yapan şirketlerdir. Bireyler ise gözetleme kapitalizmi açısından gerekli hammadde tedariği için kaynak durumundadır (Zuboff, 2021: 24,94).

Gözetim kapitalizmi, geleneksel kapitalizmden farklıdır. Geleneksel kapitalizmde kar, artık emeğin sömürülmesi üzerinden elde edilmektedir. Gözetim kapitalizminde ise şirketler, kullanıcıların çevrimiçi davranışlarından elde edilen verilere yani 'davranışsal artı değere' el koyarak ve bu verilerden elde edilen öngörüleri reklam verenlere satarak büyük kazançlar elde etmektedirler (Zuboff, 2021: 237-238). Bu noktada bir tür dijital mülksüzleştirme pratiğinden bahsedilmesi gerekmektedir. Kendi verisi üzerinde kontrolü hatta erişimi olmayan bireyler olarak kullanıcılar, kendi eylemlerine

yabancılaşmakta ve mahremiyetlerini yitirmekterdirler. Bu şekilde internet kullanıcıları bir nevi *"global ağın cansız bir parçası"*na dönüşmektedirler (Levent, 2022b). Bu tanımlama, Zuboff'un hammadde yaklaşımına da benzerdir. İnternet kullanıcılarının kendi verileri ve eylemleri üzerindeki bu yabancılaşmasının demokrasi açısından da olumsuz sonuçları bulunmaktadır. Aslında çarpıcı şekilde Google'dan bilgi sağlayan kullanıcılara nazaran çok daha fazla bilgiyi, Google kullanıcılarından sağlamaktadır (Aust ve Amman, 2019: 179). Dijital platformların yarattığı bu bilgi asimetrisinin iktidar asimetrilerine dönüşme potansiyeli bulunmaktadır (Naughton, 2019).

Şirket, geliştirdiği gözetleme kapitalizmi modelini arama motoru ile sınırlı bırakmamış ve Gmail, Google Haritalar, Sokak Görünümü gibi uygulamalarla kapsamını sürekli olarak genişletmiştir. Bu ücretsiz hizmetlerin tamamı, gözetim kapitalizminin işlemesi için gerekli olan kullanıcı verisi miktarını arttırmak amacındadır. Google, 'kullanıcı profil bilgisi' (KPB) adı verilen ve aramalarla sürekli biriken davranış verisi ve platformun kullanıcılara ücretsiz olarak sağladığı bahsi geçen hizmetlerden elde ettiği toplam veri ile kişisel bir profilleme üretmektedir. Zuboff'a göre Google, kullanıcıların kasten paylaşmamayı seçtiği veri dahil olmak üzere davranışsal artı değeri gözetleme, ele geçirme, genişletme, yapılandırma süreçleri ile edinmektedir. Verinin elde edilmesi sürecinde kullanıcılar bu kişisel bilgiyi doğrudan sağlamadığı zamanda bile arama örüntüleri, belge talepleri ve sayısız diğer çevrimiçi davranışın birleştirilmesi ve analiz edilmesiyle KPB üretebilmektedir. Bu profilleme, Google'ın reklam gösterimlerinde sağladığı başarının anahtarını da oluşturmaktadır. (Zuboff, 2021:105-109).

Zuboff, Google'ın davranışsal artı değerin keşfinin sadece bu şirket için değil, kapitalizm tarihinde de hayati bir dönüm noktası olduğunu belirtmektedir. Burada Google'ın başarısı, gözetleme kapitalizmini dijital kapitalizminin baskın formu olarak kurumsallaştırması olmuştur. Nitekim gözetleme kapitalizmi Google ile sınırlı kalmamış, Facebook, Microsoft ve Amazon gibi diğer şirketler de bu modeli benimsemişlerdir. Örneğin Facebook, arkadaşlar arasında bağlantı kurmak amacıyla tasarlanmış basit bir sosyal platformdan kısa sürede kullanıcılarının davranışsal verilerini toplayan ve bunlardan ticari çıkar sağlayan sofistike bir gözetleme kapitalizmi devine dönüşmüştür. Facebook'un bu dönüşümü, Google'ın davranışsal artı değer temelli iş modelinin başarısından büyük ölçüde etkilenmiştir (Zuboff, 2021: 120). E. West, bu modeli başarılı şekilde uygulayan bir diğer şirket olan Amazon'un gözetim uygulamalarını yalnızca platform mantığında önemli bir araç olarak kullanmakla kalmadığını aynı zamanda bir hizmet olarak da tüketicilere sunduğunu belirtmektedir. Örneğin dahili kamerası olan Ring kapı zili, tüketicilerin evin herhangi bir yerinden hatta evden uzaktayken bile kapıyı açmak zorunda kalmadan kapılarında kimin olduğunu görmek için kullanabildikleri bir cihazdır. Ancak Ring ve benzeri güvenlik odaklı cihazların çoğu, cihaz tarafından çekilen tüm videoları da kaydeden bir hizmete aylık abonelikle daha iyi şekilde çalışmaktadır. Amazon, ev alanlarında kişisel bilgileri toplamanın tüketicilerle 'kişiselleştirilmiş ilişkinin' anahtarı olduğu bir mantığı benimsemektedir. Örneğin *"Alexa, aşinalığı sürdürmek ve gelecekteki alışverişlerde daha verimli olmak için bağlamı ve geçmiş etkileşimleri hatırlamanın yanı sıra bir müşterinin yerini ve anlamlı ayrıntıları bilmeli"*dir (E. West, 2019: 28-30). Bu noktada gözetleme kapitalizmi yalnızca dijital veri sömürgeciliği ile sınırlı kalmamakta, Amazon örneğinde görülebileceği üzere perakende ve tüketim biçimlerinde de varlık göstermektedir.

4. Gözetim Kapitalizmine Eleştirel Yaklaşımlar

Huberman, Zuboff'un davranışsal artı değer sömürüsünün dijital çağda sermaye birikimi süreçlerinde giderek daha merkezi hale geldiğine dikkat çekerken haklı olduğunu belirtmektedir. Bununla beraber Huberman'a göre Zuboff, gözetim kapitalizminin hakimiyetini ve gücünü ideolojik araçlardan ziyade teknik araçlarla elde ettiğini öne sürmektedir. Ancak teknoloji bağımsız bir kategori olarak iyi ya da kötü değildir ve teknolojinin kapitalist birikim rejiminde üretim ve mülkiyet ilişkilerindeki rolüne odaklanılmalıdır. Huberman bu noktada Amazon Go örneğini vermektedir. Şirket, 'müşterilerin her şeyden önce geldiği' ve 'onların ihtiyaç ve isteklerinin iş modellerini yönlendirdiği' gibi söylemlerle aslında gözetimi 'kolaylık' olarak sunmaktadır. Huberman bahsedilen bu 'kolaylık'ın, sadece yaşamı kolaylaştıran tüketici malı ya da teknoloji olarak değil, aynı zamanda yeni sermaye birikimi, tahakküm ve sömürü biçimlerini haklı gösterme girişimlerinin ayrılmaz parçası olan bir ideoloji olarak işlerlik kazandığını belirtmektedir. Sanayi kapitalizminde, özgürlük ideolojisinin sömürü ilişkilerini maskelemesi gibi, gözetim kapitalizminde de 'kolaylık' ideolojisi kapitalistler ve tüketiciler arasındaki sömürü ilişkilerini gizlemektedir. Amazon, davranışsal artı değere el koymasını haklı göstermek ve şirket-müşteri ilişkisini sömürüden ziyade karşılıklı faydaya dayalı şekilde yeniden çerçevelemek için doğallaştırma, gizleme ve özendirme gibi ideolojik stratejilere başvurmaktadır. Kuşkusuz bu stratejilerin tamamı mevcut toplumsal ilişkileri somutlaştırdığı için ideolojinin en başarılı biçimleri olarak değerlendirilmelidir. Huberman'ın Zuboff'a bir diğer eleştirisi, gözetim kapitalizminde verilerin sermaye birikimi için çok önemli olduğu ortada olsa da, emeğin 'artı değer' üretiminde oynadığı rolün yeterince dikkate alınmamasıdır. Sanayi kapitalizmi gibi gözetim kapitalizmi de emek gücünün sömürülmesinden beslenmektedir. Örneğin, Amazon Go kullanılan teknolojiler insan emeğine olan ihtiyacı büyük ölçüde ortadan kaldırdığı için mağazalarında sömürülen işçi olmadığı yanılsaması yaratmaktır (2023:144-168).

Couldry ve Mejias da kişisel verilerin hammadde olarak tanımlanmasına itiraz etmektedirler. Verinin 'yeni petrol' olduğu iddiası da bu çerçevede değerlendirilmelidir. Yazarlara göre bu tanımlama, platformların kişisel verilere el koyma sürecini doğallaştıran ideolojik bir söylemdir ve verinin metalaştırma sürecinin 'doğal bir kaynağın toplanması' olarak görülmesine neden olmaktadır. Oysa öncelikle bu kaynağın üretilmesine olanak sağlayacak şekilde, toplumsal yaşamın sermaye için dijital platformlar tarafından yapılandırılması gerekmektedir. Yazarlar gözetim kapitalizmi yerine, tarihsel sömürgeciliğin yıkıcı çıkarım pratikleriyle, bilgi işlemin soyut nicelleştirme yöntemlerini birleştiren 21. yüzyıla özgü yeni bir sömürgecilik biçimine işaret ederek, 'veri sömürgeciliği' kavramını önermektedirler (Couldry ve Mejias, 2018:340-343). Crary ise gözetim kapitalizmi etrafında yürütülen eleştirilerin, kapitalizmi değil düzeltilmeye açık ancak vazgeçilmez olan bir sisteme dair aşırılık ve ihlalleri hedeflediğini belirtmektedir (2022:130-131). Yeshimabeit ve Amy

verinin çıkarılması ve metalaştırılması süreci için veri kapitalizmi kavramını kullanmaktadırlar. Veri kapitalizmi, algoritmaların ırk, sınıf, cinsiyet ve engellilik temelinde eşitsizliği artıracak araçlar olarak kullanıldığı bir ekonomik modeldir. Bu kavram, gözetim kapitalizminden merkezi sorunun gözetim teknolojisinin kendisi değil, teknolojinin önceden var olan güç eşitsizliklerini güçlendirmek için kullanılma biçimleri olduğunu kabul etmesiyle ayrılmaktadır (Yeshimabeit ve Amy 2021).

Zuboff'un gözetim kapitalizmi teorisine en geniş eleştiriyi Morozov getirmektedir. Morozov, Zuboff'un Google ve Facebook gibi devlerin davranışsal artığı sömürerek insan deneyimini nasıl metalaştırdığına dair analizini takdir etmekle birlikte, bu olgunun ardındaki daha geniş kapitalist dinamikleri yeterince açıklamadığını savunmaktadır. Morozov'a göre, Zuboff'un teorisi, kapitalizmin kar ve iktidar arayışı gibi temel itici güçlerini göz ardı etme eğilimindedir. Morozov aynı zamanda, Zubof'un gözetim kapitalizminin yeni bir 'ekonomik düzen' olduğu yönündeki iddiasına dair ikna edici kanıtlar sunmadığını ifade etmektedir. Zuboff, gözetim kapitalizmi teorisini Harvard işletme tarihi profesörü Alfred Chandler'e dayandırmaktadır. Chandler'ın 'yönetimsel kapitalizm' teorisi ise, güç ilişkilerini görmezden gelerek teknolojik değişimi ön plana çıkarmaktadır. Bu nedenle Zuboff, üretim sürecini ve üretim ilişkilerini büyük ölçüde göz ardı etmekte; sınıf, sermaye, üretim araçları sahipliği ve kapitalizmin genel işleyişi gibi konuları analizinin dışında bırakmaktadır. Bu sebeple teorisi aslında kapitalizmin kendisi hakkında sessiz kalmakta ve kapitalizmle ilgili çok fazla şeyi normalleştirmektedir. Morozov temel olarak gözetim kapitalizmi önermesinin 'maddi sömürüyü' göz ardı ettiğini belirtmektedir (Morozov, 2019).

Igo da Morozov'a benzer şekilde, gözetim kapitalizminin Zuboff'un algıladığı şekilde radikal bir kopuş (örneğin Fordizm gibi) olarak değil, kapitalizmin yaşamın daha fazla alanına yayılması olarak görülmesi gerektiğini düşünmektedir. Zuboff'un basit teknolojik determinizmi, gözetim ile kapitalizm arasındaki derin tarihsel ilişkiyi kurmakta yetersiz kalmaktadır. Igo, Google ve benzeri platformların gözetimi ve kişisel bilgilerin ticarileştirilmesini icat etmediğini, bu platformların yeniliklerinin daha önceki ticari çabaların bir 'detaylandırması' olduğunu savunmaktadır (2021: 203). Fuchs da, gözetimin kapitalizmin bir parçası olarak işçiler ve vatandaşlar üzerindeki kontrol mekenizmasını güçlendirdiğini belirtmektedir. Ancak gözetimi sadece 'bilgi toplama' şeklinde tanımlamak, onun politik etkilerini gizlemektedir. Gözetim kapitalizminin sadece teknolojik bir dönüşüm olarak değil, sınıf ilişkileriyle, sermaye birikimiyle ve devletle iç içe geçmiş bir toplumsal tahakküm biçimi olarak ele alınması gerektiğini belirtmektedir (2015: 6-9) Naughton ise gözetim kapitalizmini 'algoritmik gizemin' arkasıda saklanan basit bir gerçek olarak tanımlamaktadır. Ona göre gözetim kapitalizmi, kapitalizmin ürün imalatından seri üretime, yönetimsel kapitalizme, hizmetlere, finansal kapitalizme ve şimdi de kullanıcıların gözetlenmesi üzerinden el altından elde edilen davranışsal tahminlerin sömürüsüne doğru uzun evrimindeki yeni bir aşama olarak ele alınmalıdır (Naughton 2019).

Eleştirilerin ortak noktası, gözetim kapitalizmi uygulamalarının Zuboff'un aksine yeni bir kapitalist biçim olarak değil, uzun süredir var olan gözetim ve sömürü eğilimlerinin yoğunlaşması olarak değerlendirilmesidir. Bir diğer nokta, Zuboff'un teorisinde emek sömürüsü, sınıf çatışmaları ve güç ilişkilerine yer vermemesidir. Zuboff temel sorunu (bir noktada düzeltilebilecek) tüketici-şirket etkileşiminde görmekte, üretim ve güç ilişkilerini dikkate almamaktadır. Zuboff'un eksik bıraktığı bu alan, gözetim kapitalizminin yalnızca kullanıcı verilerinin değil, veri üretim süreçlerindeki emeğin de metalaştırılmasını sağlayan esnek sömürü ağlarıdır.

5. Gözetim ve Hayalet İşçilik

1769 yılında matematikçi Wolfgang von Kempelen, Viyana İmparatoriçesi Maria Theresa için satranç oynayabildiğini iddia ettiği bir otomat yapmıştır. Otomat, masa üzerinde elinde bir çubuk olan ve Osmanlı kıyafetlerine benzer şekilde giydirilmiş bir insan figüründen oluşmaktadır. Kıyafetlerinden dolayı bu otomat Mekanik Türk olarak anılmıştır. Oynadığı satranç müsabakalarının neredeyse tamamını kazanan otomatın ünü kısa sürede tüm Avrupaya yayılacaktır. Kempelen, otomatta bir hile olmadığını kanıtlamak için masanın altındaki çark ve dişlilerden oluşan mekanizmayı da isteyenlere göstermektedir. Ancak masanın gizli bölmesinde saklanan ve otomatın elindeki çubuğu yöneterek hamleleri yapan satranç ustası hiç kimse tarafından görülmemektedir (Arslantunalı, 2019:221). Mekanik Türk, yapay zeka ve emek ilişkisinde önemli bir metafor sunmaktadır. Yapay zekanın arkasında şirketler tarafından gizlenen emek, Mekanik Türk'de olduğu gibi bugün de görünmez durumdadır. Çakmur'un belirttiği üzere Marks, metanın gözetiminden söz ederken arkasındaki soyut emeğin görünmezliğine işaret etmiştir. Bugün ise özellikle gözetim kapitalizminin öncüleri olan dijital platformlar üzerinden yürütülen emek süreçlerinde somut emeğin kendisi gizlenmektedir (2024:15-16). Lohmann, yapay zeka teriminin işçi sınıfının çalışmasını gizlemeye, sınıf, ırk, cinsiyet ayrımlarını güçlendirmeye ve toplumsal gözetimi meşrulaştırmaya hizmet ettiğini belirtmektedir. Lohmann'a göre, 19. yüzyıldan beri makineleri zeki gösterme çabası onları çalıştıran iş gücünü değersizleştirme ve görünmez kılma girişimleriyle el ele gitmektedir (2020:51-65).

Yapay zeka sistemlerinin yaygınlaşması, çalışmanın doğası üzerinde önemli değişimler yaratmıştır. Yapay zekayı eğitmek için, veri etiketlemekten içerik denetlemeye ve çeviriye kadar vasıf gerektirmeyen, tekrara dayalı işlerde çoğalma yaşanmış ve bu işleri yerine getiren küresel bir sınıf-altı kitle oluşmuştur. Yapay zeka sistemleri, dünyanın dört bir yanında düşük ücretle ve güvencesiz çalışan bu sınıf-altı kitlenin emeğiyle eğitilmektedir (Williams vd, 2022). Bu işler, günümüzde teknoloji tekelleri tarafından 'kitle kaynaklı çalışma' modeliyle yerine getirilmektedir. Bu model temel olarak işleri küçük parçalara bölerek, çok sayıda çalışana düşük ücretlerle yaptırmak üzerine kuruludur. Yapay zeka için gerekli verinin üretilmesini ve işlenmesini ekonomik olarak uygun hale getiren de önemli ölçüde bu küresel olarak dağıtılmış emek biçimidir (McQuillan, 2022: 34-35). Dünya Bankası'na göre, yapay zeka için çalışan veri işçileri de dahil olmak üzere, küresel işgücünün %4,4 ile %12,4 arasındaki kısmı dijital platformlarda istihdam edilmektedir (Dünya

Bankası, 2023). Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) bu oranın, %3,3 ile %10,5 arasında olduğunu tahmin etmektedir (ILO 2024).

Bu çalışma modelinin öncüsü ve en önemlisi ise Amazon'un 2005'te kurduğu ve adını Kempelen'in Mekanik Türk otomatından alan Amazon Mechanical Turk'tür (Wildcat, 2023). Amazon Mekanik Turk ve benzeri platformlarda ortalama ücret saatte 2 dolardır. Ancak bireysel bir görevin ücreti, 0.2 dolara kadar düşebilmektedir (Bilim Aydınlanma, 24 Haziran 2022). Örneğin Remotaks gibi platformlar Venezuela'da ekonomik krizin de sağladığı ortamdan faydalanarak yüksek eğitimli çalışanların veri etiketleme ücretini saatlik 0.11 dolara kadar indirebilmişlerdir (Hao, 2025). Teknoloji şirketleri, bu işçilerin çalışmalarını gizleme eğilimindedirler. İşçilerin çalışma koşulları ve ücretleri kadar bu eğilimin bir diğer önemli nedeni, yapay zekanın her şeyi kendi kendine yaptığı şeklindeki anlatının zarar görmemesidir (Wildcat, 2023). Amerikalı veri işçisi Krystal Kauffman, teknoloji şirketlerinin bu iş gücünü gizlemelerini "*Sihir satıyorlar, tüm bunların kendi başlarına gerçekleştiği fikrini satıyorlar. İşin sihirli kısmı olmadan, yapay zeka sadece başka bir üründür*" şekinde özetlemektedir (The Economist 10 Nisan 2025). Yapay zekanın biyolojik zekanın taklit edilmesiyle değil emek ve toplumsal ilişkilerin zekasıyla oluşturulduğunu ifade eden Pasquinelli'nin belirttiği gibi makinelerin zeki görünmesini sağlamak için onları çalıştıran işgücünün görünmez kılınması gerekmektedir (2025: 19).

Gray ve Suri, Amazon Mechanical Turk gibi platformlarda çalışan işçilerin çalışma koşullarını inceledikleri çalışmalarında, bu emeği tanımlamak için onun görünmezliğine vurgu yapacak şekilde 'hayalet iş gücü' kavramını kullanmaktadırlar. Yazarlara göre dijital platformlar, işçilik maliyetlerini düşürmek ve karlarını maksimize etmek için her zaman görünmeyen ve değersizleştirilen işçilikten yararlanma eğiliminde olmuşlardır. Hayalet işçiler, genellikle düşük ücret, iş güvencesizliği, izolasyon ve sosyal hak eksikliği ile karşı karşıyadır. Diğer taraftan platformlar, çalışanları bağımsız iş ortakları olarak sınıflandırmakta ve bu da onları iş kanunlarından ve korumalarından mahrum bırakmaktadır. (Gray ve Suri, 2019, Anwar ve Graham, 2020: 98).

Örneğin Filipinler'de veri etiketleme işini yerine getiren 2 milyondan fazla insan olduğu tahmin edilmektedir. Filipinli işçiler, otonom sürüşe yönelik algoritmaları geliştirmek için videolardaki nesnelerin etiketlenmesi ya da ChatGPT gibi dil modellerinin anlamsız sözcükler üretmesini önlemek için paragrafların düzenlenmesi gibi işleri yerine getirmektedir. Washington Post'ta yer alan bir habere göre, bu işçilerden 10.000 kadarı San Francisco merkezli yapay zeka firması Scale AI için çalışmaktadır. Scale AI, bu çalışanlara son derece düşük ücretler ödemekte ve ödemeler sürekli şekilde geciktirilmektedir. Yine haberde yer alan, *"Kirli internet kafelerde, tıkış tıkış ofis alanlarında veya evlerde, Amerikan şirketlerinin yapay zeka modellerini eğitmek için ihtiyaç duyduğu veri yığınlarını ayıklıyorlar"* ifadeleri işçilerin çalışma koşulları açısından fikir vermektedir (Washington Post, 8 Ağustos 2023). Scale AI'nin patronu Alex Wang ise veri etiketleme işçilerinin koşullarını yalnızca yapay zeka sektörünün *"çekici olmayan"* kısmı olarak tanımlamaktadır (The Economist 10 Nisan 2025). Scale AI özellikle, İngilizce konuşan, iyi eğitimli ancak yoksul ve bu nedenle *"az paraya çok çalışmaya istekli "* işçileri bulmak amacıyla Kenya ve Filipinler gibi eski sömürgeleri hedeflemektedir (Hao, 2025). Time dergisinde yer alan bir habere göre ise OpenAI firması, ChatGpt'nin kullanımını daha güvenli hale getirmek amacıyla binlerce satırlık metinleri kontrol edip filtrelemeleri için Kenyalı işçilere saatte 2 dolardan az ödeme yapmaktadır (Perrigo, 2023). Platformlar sadece geri kalmış ülkelerdeki ucuz emeği kullanmamaktadırlar. Vainu isimli şirket, Fince doğal dil işleme kabiliyetlerini geliştirmek amacıyla, yeni bir ucuz emek kaynağı olarak Finlandiya'daki iki hapishaneyle işbirliği gerçekleştirmiş ve mahkumları bu güvencesiz ve ucuz emek zincirinde kullanmaya başlamıştır (Sendika, 2019).

Gözetim kapitalizmi uygulamları için son derece hayati olan yapay zeka endüstrisinin bahsedilen düşük ücretli işçilerin sırtında yükseldiğini söylemek mümkündür. Ancak sadece yapay zeka sistemlerinin eğitimi değil bu sistemlerin donanımlarının üretilmesi de açık bir emek sömürüsüne dayanmaktadır. Veri madenciliğinin oldukça popüler bir konu olmasına rağmen, bilişim teknolojilerinin dünyanın dört bir yanındaki fiziksel madencilik faaliyetlerine dayandığı da unutulmamalıdır. Crawford ve Joler, Amazon Echo'yu insan emeği, veri ve çevresel etkileri açısından inceledikleri çalışmalarında yapay zeka sistemlerinin sadece teknolojik cihazlar olmadığını; insan iş gücü ve veri toplama arasında derin bağlantılar içerdiğini belirtmektedirler. Yazarlara göre bir yapay zeka sisteminin yaşam döngüsü, gerekli fiziksel kaynakların çıkarılmasını, insan emeği, verilerinin kullanılmasını ve elektronik atıkların bertaraf edilmesini içerir (Crawford ve Joler, 2018). Yapay zeka sistemlerinin ihtiyaç duydukları donanım, büyük oranda Afrika'daki köleleştirilmiş emekle çıkarılan madenlerden elde edilen hammaddeler kullanılarak üretilmektedir. Bu madenlerin işlenmesi ise Tayland, Malezya, Çin ve Endonezya gibi Asya ülkelerinde gerçekleştirilmektedir. Yapay zeka sistemlerinin oluşturulmasında gerekli yazılım emeği ise Hindistan merkezlidir. Silikon Vadisi'nde çalışan ve sömürülen profesyoneller ise zincirin son halkasını oluşturmaktadır (Sendika, 2020).

Görüldüğü üzere yapay zekanın kullanılması için gerekli verinin toplanması ve işlenmesi farklı emek biçimlerinin dijital platformların geliştirdiği esnek sömürü ağları üzerinden bir araya gelmesi ile mümkün olmaktadır. Hayalet işçiler üzerindeki dolaylı kontrol mekanizmaları, dijital platformların kendi çalışanları dahil olmak üzere bahsedilen sömürü ağında ter alan tüm işçiler üzerinde etkili almaktadır. Bu süreç bir anlamda Taylorizm'in emek süreçlerini kontrol etmek ve iş sürecini mümkün olduğunca çok parçaya bölmek amacıyla da örtüşmektedir. Bu amaç günümüzde yönetimsel şekilde değil, teknolojik yollarla gerçekleştirilmektedir. Taylorizm'in 'bilimsel yönetim' ilkeleri ise günümüzdeki dijital gözetiminin bir anlamda temelini oluşturan Charles Babbage'ın 19. yüzyılda ortaya attığı 'iş bölümü ve verimlilik hesaplamaları'na dayanmaktadır.

Charles Babbage, hem erken dönem bilgi işlemin hem de fabrika sisteminin kuramcılarından birisi olarak tanınmaktadır[1] (McQuillan, 2022: 34-35). Ayrıca ilk mekanik bilgisayarın tasarımcısı olan Babbage'ın temel amacı, o dönem elle hesaplanan ve büyük hatalar yapılan vergi oranlarını hesaplayacak gelişkin bir makine yapmaktır. Fabrikalardaki iş bölümünü inceleyen Babbage, hesaplamaları yapan zihinsel emeğin de iş bölümüne benzer şekilde küçük ve basit parçalara bölünerek bu işlemlerin makineler tarafından yapılaceğini düşünmektedir (Narin, 2021:102). Babbage'ın hesaplama teorileri, en başından beri emeği otomatikleştirmeye ve disiplin altına almaya yönelik araçlar olarak tasavvur edilmiştir (Dyer-Witheford, 2006:6). Karmaşık hesaplamaların küçük adımlara bölünmesi bunların makineleşmesini sağlarken, işçilerin emeğinin basitleştirilmiş adımlara bölünmesi de çıkarım verimliliğini ve işçinin gözetimini mümkün kılmaktadır. Babbage, *"makinelerden elde ettigimiz en büyük avantajlardan biri, insan faillerin dikkatsizligine, tembelligine ya da sahtekarlığına karşı sağladığı denetimdir"* diye yazmaktadır (McQuillan, 2022: 36). Babbage ve onun hesaplama motorları aracılığıyla toplumsal denetim ve gözetim, bir anlamda modern hesaplamanın doğasına yerleştirilmiş olmaktadır. Bu yönüyle yapay zeka, Charles Babbage'ın mekanik hesaplama girişimlerinden itibaren emek süreçlerinin ölçülmesi, kontrol edilmesi ve yönlendirilmesi süreçlerinde merkezi bir rol oynamaktadır (Ongweso, 2024). Yapay zeka, genellikle nötr bir teknoloji ya da verimlilik artırıcı bir araç olarak sunulsa da, özünde taşıdığı işlevsel mantık denetim ve emek kontrolüyle yakından ilişkilidir (Salaj, 12 Mayıs 2025). Bu yönüyle yapay zeka sistemleri, gözetim kapitalizminin temel taşlarından biri olarak, dijital çağın hegemonik denetim biçimlerini temsil etmektedirler**.**

Cole vd. veriselleştirme ve yapay zeka teknolojilerinin, işçilerin sürekli olarak izlendiği, değerlendirildiği ve algoritmalar tarafından yönetildiği yeni bir dijital Taylorizm çağını başlattığını belirtmektedirler (2020:89-91). Bu algoritmik kontrol araçlarının tamamı, verimlilik/performans ölçme ve değerlendirme dahil, işçilerin işte ve iş dışında sermayenin koyduğu açık ya da örtük kurallara, standartlara, ölçütlere ne kadar uyup uymadığını izlemek ve kaydetmek için kullanılabilmektedir (Filizler, 2024). Hanley hazırladığı raporda, Amazon'un çalışanlarını izleme altyapısı ve bunun çalışanların fiziksel ve zihinsel sağlığı, iş güvencesi ve sendikalaşma çabaları üzerindeki olumsuz etkilerini ele almaktadır. Amazon, çalışanların her hareketlerinin takip edildiği ve incelediği geniş kapsamlı bir gözetim altyapısı kullanmaktadır. Raporda, Amazon'un çalışanlarıyla olan ilişkisinin kontrol, aşağılama ve sürekli kaygıdan oluştuğu belirtilmektedir. Amazon, aynı zamanda işçi 'tehditlerini' de izlemektedir ve bu yeteneğini bir hizmet olarak farklı işyerlerine de sağlamaktadır. Şirket, fabrikaların dünya çapında işçileri izlemesini sağlayacak AWS Panorama adlı bir hizmet satmaktadır. AWS Panorama makine öğrenmesi yoluyla, işçilerin nerede ve ne zaman toplandıkları ve birbirleriyle ne konuştukları gibi davranışları izleyerek raporlandırmaktadır (Hanley,2021). Amazonun izleme kapasitesinin ne denli geniş olduğu 2018 yılında patentini aldığı ve depolarında kullandığı bir bileklik üzerinden anlaşılabilir. Bu bileklik, depo işçilerini doğru envantere yönlendirmek için 'dokunsal geri bildirim' sağlamaktadır. Amazon verilen görevlerin belirlenen sürede tamamlanmamasını veya 'rate' (verimlilik oranı) hedeflerine ulaşılamamasını işten çıkarma sebebi olarak kullanmaktadır. Ayrıca Time Off Task (TOT) ' yani görev dışında geçirilen süre' de yakından takip edilmektedir. Bu yoğun gözetim, çalışanların kendilerini bir tür **'**robot' gibi hissetmelerine neden olmaktadır. Aynı zamanda çalışanların fiziksel sağlığını ve zihinsel refahını olumsuz etkileyen, yüksek stresli ve izole bir çalışma ortamı yaratılmış olmaktadır (Guendelsberger, 2019). Bir diğer büyük dijital çalışma platformu olan Upwork, çalışma sürecinde işçilerin ekranlarından saat başına 6 adet ekran görüntüsü almaktadır. İşçilerden habersiz alınan bu görüntülerde, çalışanların ekranlarında iş dışı bir etkinlik tespit edildiğinde ise ücret kesintisi yapılmaktadır (Koşar, 2025: 271). Sangster, teknolojik gözetimin giderek artan panoptik bakışının, işçilerin gizliliğini reddeden ve her şeyi ölçme güçleriyle övünen işverenler tarafından distopik bir çalışma düzenine yol açtığını belirtmektedir. Kameralar, biyometrik parmak izi tarayıcıları, satış noktası izleme sistemleri gibi teknolojiler, işverenlere gizli ve sürekli gözetim olanağı sunmaktadır. Bu teknolojiler, işçiler üzerinde sürekli bir baskı ve kontrol hissi yaratarak, öz disiplini teşvik etmektedir. Yapay zeka destekli algoritmik yönetim teknikleri, işçilerin mikro hareketlerine kadar izlenmesini sağlayarak çalışma hayatını daha rutin, gözetim altında ve hiyerarşik hale getirmektedir. (2020: 175-178). Bernhardt vd tarafından hazırlanan raporda ise işçilerin verilerinin toplanması, elektronik izleme ve algoritmik yönetimin ayrımcılık, iş yoğunluğu, beceri kaybı, ücret düşüklüğü ve örgütlenme hakkının bastırılması gibi olumsuz sonuçları olduğu vurgulanmaktadır (2021: 17). Ayrıca algoritmik yönetim sistemleri, şirketlere çalışanlar karşısında geleneksel çalışma ilişkilerine oranla çok daha sorumsuz davranma kapasitesi kazandırmaktadır. İş başvurusunun reddedilmesi, ücret kesintisi ya da işten çıkarma gibi durumlarda bu kararların sorumluluğu şirket tarafından üstlenilmemekte ve verilere dayalı tarafsız algoritmalara yüklenebilmektedir. Bu noktada işçiler şirketlerin çalışanları değil *"değil bir hizmetin ağ bağlantılı kullanıcıları"* olarak konumlandırılmaktadır (Gözükeleş, 2019: 29).

Çoban, gözetim toplumunun/uygulamalarının temel olarak (Bentham'da da görülebileceği şekilde) çalışma yaşamının düzenlenmesi ile ilgili olduğunu, yeni teknolojilerin kolaylaştırmasıyla birlikte işyerlerinde başlayan denetimin tüm yaşam alanlarına genişlediğini ifade etmektedir (2016:111). Bu bağlamda, emek denetimi yalnızca üretim alanıyla sınırlı kalmamış, dijital platformlar aracılığıyla toplumsal yaşamın tamamına yayılmış ve içselleştirilmiştir. Babbage'ın zihin emeğini otomatize etme çabaları da benzer şekilde emek sürecinin gözetlenmesi ve denetlenmesine dayanmaktadır. Yapay zeka ve algoritmalar tarafından yönlendirilen bu yeni denetim rejimi, çalışanların üretkenliğini optimize etme adına tüm yaşamı ölçülebilir ve kontrol edilebilir hale getirmektedir. Böylece, gözetim kapitalizmi yalnızca veriyi değil, yaşamı da metalaştırmakta ve emek denetimini tüm toplumsal dokuyu kuşatan bir kontrol mekanizmasına dönüştürmektedir.

[1] Arslantunalı, Charles Babbage'ın, Mekanik Türk'e karşı iki santranç oyununu kaybettiğini yazmaktadır. (2019: 225)

SONUÇ VE TARTIŞMA

Kişisel bilgilerin ekonomik değer kazanması hatta 'petrol' olarak kabul edilmesi verinin mülkiyetçi bir işlev kazanmasına neden olmuş, internet kullanıcılarının basit bir veri nesnesi haline gelmesi, insan deneyiminin ve davranışlarının metalaştırılmasına da olanak tanımıştır. Bu süreç, kapitalizmin endüstriyel döneminde insan emeğinin metalaştırılmasına benzemektedir. Endüstriyel kapitalizmin doğayı yıkıma uğratarak gelişmesi ve gözetim kapitalizmin insan doğasını yıkıma uğratması arasında paralellik kurmak da olanaklıdır. Verinin toplanması ve işlenmesi için gerekli yazılım ve donanımın yüksek maliyeti yalnızca az sayıda şirketin bu süreci gerçekleştirebilmesine olanak vermektedir. Gözetim kapitalizminin büyük şirketleri klasik anlamda bir kapitalist üretim sürecine girmeden verileştirme süreçleriyle büyük karlar elde etmektedirler. Teknoloji platformlarının kontrolsüz ve kar amaçlı veri toplamaları gözetim kapitalizmi açısından zorunlu bir süreç olarak öne çıkmaktadır. Bu zorunluluk platformların verileştirme süreçlerini şeffaf olmayan bir şekilde yürütmesine de neden olmaktadır. Bireylerin kesintisiz şekilde çevrimiçi olması, özellikle sosyal platformların toplumsal ilişkilerin doğal ortamları olarak gösterilmesi sürekli bir verileştirme sürecine neden olmakta, yapay zekanın kodlayıp metalaştırdığı toplumsal alanı genişletmektedir. Dijital teknolojilerin ücretsiz olarak kullanılması karşılığında mahremiyetin gönüllü olarak terk edilişi tahakküm, el koyma ve kendine mecbur bırakma pratiklerinin önünü açmaktadır.

Gözetim kapitalizmi ile ilgili tartışmayı, yalnızca bireylerin mahremiyetinin korunması ve haksız rekabetin önlemesine odaklanan eleştiriler üzerinden yürütmek temel var oluş nedeninin kaçırılmasına neden olmaktadır. Gözetim tekniklerine odaklanmak, denetime maruz kalan kesimlerin dikkate alınmamasına da neden olmaktadır. Dijital teknolojilerin veri yağmacılığı ve esnek sömürü ağları üzerinden yarattığı yeni ilişkiler dikkate alınmadan yapılan değerlendirmeler eksik kalacaktır. Konu ile ilgili literatürde Shoshana Zuboff'un teorisine en temel eleştirinin bu eksiklik olduğu görülmektedir. Gözetim kapitalizmi iktidarları yoğunlaştıran, eşitsizlikleri arttıran ve güvencesizleşmiş emek üzerinde yükselen bir finansal alan olarak konumlanmaktadır. Verilerin kullanılma biçimi ve hedefli reklamcılık bir şekilde tüm internet kullanıcılarının bildiği bir süreçtir. Gözetim kapitaliminin işleyişi için elzem olan yapay zeka teknolojilerine ilişkin gizemli anlatının ve algoritma büyüsünün arkasında saklanan sömürü ilişkilerinin daha açık şekilde ifadesi edilmesi gerekmektedir. Yapay zeka ile ilgili bahsedilen anlatı, ağırlıkla toplumsal ve politik bağlamından uzak ve büyük teknoloji platformlarının beklentilerini yansıtan şekildedir. Tartışmanın tekno-determinist bağlamdan çıkarılması ve emek ilişkilerinin yeniden yapılandırılması çerçevesinde ele alınması önemlidir. Bu sayede algoritmaların toplumun tümünün çıkarlarını gözeten tarafsız matemetiksel yapılar değil, toplumsal denetim ve gözetim süreçlerinde önemli rolleri olan sosyal yapılar olarak konumlandırılması da mümkün olacaktır.

Bu bağlamda çeşitli politika önerileri aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

1. Kullanıcıların kendi verileri üzerindeki mülkiyet haklarının tanınması ve algoritmaların karar alma süreçlerinde şeffaflık yükümlülüklerinin artırılması ve bunun bağımsız denetim ağları tarafından kontrol edilmesi.
2. Dijital platform işçilerinin çalışma koşullarının düzeltilmesi ve sosyal haklara erişimlerinin sağlanması, algoritmik gözetimi sınırlayan uluslararası standartların sağlanması. Platform işçilerinin örgütlenmelerine dönük yasal güvencelerin sağlanması ve sendikal yapıların hayalet içliği kapsayacak şekilde kendilerini yeniden organize etmeleri.
3. Büyük teknoloji sirketleri dışında kullanıcı verilerini ortak mülkiyet altında yönetecek alternatif kamusal platformların kurulması.

Yapay zekanın yalnızca teknolojinin değil onu inşa eden toplumsal emeğin bir ürünü de olduğunun ve kapitalizmin temel çelişkilerini yeniden üreterek, emek sömürüsünü yeni ve daha karmaşık biçimlerde yoğunlaştırdığının dikkate alınması gerekmektedir. Bu süreç, gözetim kapitalizminin mantığıyla iç içe geçmiş şekilde, algoritmalar aracılığıyla toplumsal yaşamın sürekli denetim ve verileştirme süreçlerine tabi tutulmasıyla daha da derinleşmektedir. Yapay zeka teknolojisinin sahip olduğu politik karakter de dikkate alınarak, bu sistemin görünmez kıldığı sömürü ilişkilerinin açığa çıkarılması, yalnızca akademik bir tartışma konusu değil aynı zamanda toplumsal ve siyasal bir mücadele alanı olarak da değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

Arslantunalı, M., (2019). *Teknopolis Akıllı Makineler, Dağınık Zihinler*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Anwar, M. A., & Graham, M. (2020). Digital Labour at Economic Margins: African Workers and the Global Information Economy. *Review of African Political Economy*, 47(163), 95-105. https://doi.org/10.1080/03056244.2020.1728243

Ataman, B. ve Çoban B., (2016). Alternatif Medya ve Anti-Gözetim. B. Çoban ve B. Atama (Der.), *Gözetim Toplumu Panoptikon* (ss. 33-49). İstanbul: EMO İstanbul Şubesi.

Aust, S. ve Ammann, T., (2019). *Dijital Diktatörlük Kitlesel Gözetim Verilerin Kötüye Kullanımı Siber Savaş*, Ankara: Hece Yayın.

Başaran, F. (2018). *Ekonomik Krizin Sebebi Algoritmik Kapitalizm*, Gazete Duvar, https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2018/09/01/521073. Erişim tarihi: 01.09.2024.

Bauman, Z ve Lyon D. (2016). *Akışkan Gözetim*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bernhardt, A., Kresge L., Reem, S., (2021), *Data and Algorithms at Work: The Case for Worker Technology Rights, UC Berkeley Labor Center*, https://laborcenter.berkeley.edu/data-algorithms-at-work/, Erişim tarihi: 3.11.2024.

Bilgici, C. (2023). Yapay Zekâ ve Algoritmik Kültür Bağlaminda Sosyal Medya Deneyiminin Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme, *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 7 (3), 216-237. https://izlik.org/JA29XB57HA

Bilim ve Aydınlanma Akademisi, (2022). Bilişim Teknolojileri Komisyonu Bilgisayar Çağı'nın Yeni Sömürü Modeli: Kitle Kaynaklı Çalışma-"Amazon Mechanical Turk" örneği", *Madde Diyalektik ve Toplum*, Cilt 5, Sayı 2, 156-160. https://bilimveaydinlanma.org/content/images/pdf/mdt/mdtc5s2/bilgisayar-caginin-yeni-somuru-modeli-kitle-kaynakli-calisma-amazon-mechanical-turk-ornegi.pdf.

Cole M., Radıce H., Charles, U., (2020). The Polıtıcal Economy Of Datafıcatıon And Work: A New Dıgıtal Taylorısm?, *Socialist Register*, 57, 78-99. https://socialistregister.com/index.php/srv/article/view/34948.

Couldry, N., & Mejias, U. A. (2018). Data Colonialism: Rethinking Big Data's Relation to the Contemporary Subject. *Television & New Media*, 20(4), 336-349. https://doi.org/10.1177/1527476418796632

Crary, J. (2022). *Yeryüzü Yakılıp Yıkılırken Dijital Çağdan Kapitalizm· Sonrası Dünyaya*, İstanbul:Metis.

Crawford, K. ve Joler, V. (2018). Anatomy of an AI System: The Amazon Echo As An Anatomical Map of Human Labor, Data and Planetary Resources, AI Now Institute ve Share Lab. https://anatomyof.ai/

Çakmur, B. (2024). Dijital Kapitalizmin Ekonomi Politiği. N. Törenli, A. Özaktay (Ed.), *Dijital Teknoloji Sorgulanıyor* (ss. 13-46). Ankara: Nika Yayınevi.

Çoban, B. (2016). Gözün İktidarı Üzerine. B. Çoban ve Z. Özarslan, (Ed.) *Panoptikon: Gözün İktidarı* (ss. 111-137), İstanbul: Su Yayınları

Dean, J. (2009). *Democracy and Other Neoliberal Fantasies: Communicative Capitalism and Left Politics,* Duke University Press

Dijck, J. V. (2014). Datafication, Dataism and Dataveillance: Big Data Between Scientific Paradigm and Ideology, *Surveillance and Society*, 12(2), 197–208. https://doi.org/10.24908/ss.v12i2.4776

Dünya Bankası, (2023) Working Without Borders The Promise and Peril of Online GigWork. https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/ebc4a7e2-85c6-467b-8713-e2d77e954c6c

Dyer N., Mikkola A., Steinhoff J., (2022). *Yapay Zeka ve Kapitalizmin Geleceği*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Dyer-Witheford, N. (2004). *Siber-m@rx Yüksek Teknoloji Çağında Sınıf Mücadelesi*, İstanbul: Aykırı Araştırma.

Ellis, D. (2018). Techno-Securitisation of Everyday Life and Cultures of Surveillance-Apatheia, *Science as Culture*, 29 (1), 11-29. https://doi.org/10.1080/09505431.2018.1561660

Ergur, Ali (2016). Finans Kapitalizminin İçselleştirilmiş Mantığı Olarak Gözetim. B. Çoban ve B. Atama (Der.), *Gözetim Toplumu Panoptikon* (ss. 5-15). İstanbul: EMO

Filizler, F. Y. (2023). *Sınıf mücadelesinin yeni bir cephesi: Bilişim-İletişim Teknolojile*ri, https://textumdergi.net/sinif-mucadelesinin-yeni-bir-cephesi-bilisim-iletisim-teknolojileri. Erişim tarihi: 12.05.2024

Filizler, F. Y. (2024). *Algoritmik emek kontrolü ve işçi sınıfının algoritmik direnişleri*, https://sendika.org/2024/12/algoritmik-emek-kontrolu-ve-isci-sinifinin-algoritmik-direnisleri-716311. Erişim tarihi: 01.04.2024

Fuchs, C. (2015). Surveillance and Critical Theory, *Media and Communication*, (ISSN: 2183-2439) 2015, Volume 3, Issue 2, Pages 6-9. https://doi.org/10.17645/mac.v3i2.207

Gözükeleş, İ. (2019). İşyerinde Algoritmik Yönetim ve Çalışanların Tepkisi, *Bilim ve Gelecek Dergisi,* 184, 25-31. https://bilimvegelecek.com.tr/index.php/2019/05/30/isyerinde-algoritmik-yonetim-ve-calisanlarin-tepkisi

Gray, M. L., Suri, S. (2019), Ghost Work: How to Stop Silicon Valley from Building a New Global Underclass, Houghton Mifflin Harcourt.

Guendelsberger, E. (2019). *On the Clock What Low-Wage Work Did to Me and How It Drives America Insane*, Little, Brown and Company

Gürcan, E. C. (2022). Emperyalizm Çağında Dijitalleşme ve Tekelci Kapitalizmin Dönüşümü, *Bilim ve Ütopya*, 338, 30-42. https://bilimveutopya.com.tr/emperyalizm-caginda-dijitallesme-ve-tekelci-kapitalizmin-donusumu/

Han, B. (2020). *Psikopolitika*, İstanbul :Metis Yayınları.

Hanley, D. (2021). *Eyes Everywhere: Amazon's Surveillance Infrastructure and Revitalizing Worker Power - An Update* (September 1, 2021). *Open Markets Institute*, Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=4089859. Erişim tarihi: 23.01.2024

Hao, K. (2025). *Empire of AI,* Penguin Press: New York.

Hari, J.(2022). *Çalınan Dikkat Neden Odaklanamıyoruz*, İstanbul: Metis.

Huberman, J. (2023). *Dijital Kapitalizmin Ruhu*, Ankara: Fol Yayınları.

Hyde, M. (2025). *Oh, I'm Sorry, Tech Bros – Did DeepSeek Copy Your Work? I Can Hardly Imagine Your Distress*. https://www.theguardian.com/commentisfree/2025/jan/31/tech-bros-deepseek-china-sam-altman-openai. Erişim tarihi: 07.03. 2025

Hayes, A. (2024), *Dotcom Bubble Definition, investopedia*, https://www.investopedia.com/terms/d/dotcom-bubble.asp. Erişim tarihi: 31.04.2024

Igo, S. E. (2021). Afterword. İçinde, *Surveillance Capitalism in America*, (ed.) Josh Lauer and Kenneth, Philadelphia: Universit y of Pennsylvania.

ILO (2024), World Employment and Social Outlook, https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/%40dgreports/%40inst/documents/publication/wcms_908142.pdf

Karayemiş, O. (2018). Dijitalleşme ve Öznelliğin Üretimi: Aşırı-İletişim Çağının Bir Ön Panoraması, *Doğu-Batı*, 86, 39-61.

Keloğlu-işler, E. İ. (2024). Algıların Ayarını Bozmak: Dijital Söylemi Etkileyen Beş Yanılsama. N. Törenli, A. Özaktay (Ed.), *Dijital Teknoloji Sorgulanıyor* (ss. 85-113). Ankara: Nika Yayınevi

Kleiner, D.(2016), *Telekomünist Manifesto,* Alternatif Medya Derneği.

Koşar, A.(2025). Dijital Teknolojiler ve Emek Denetimi, *Toplum ve Hekim*, Cilt:40 Sayı:4, 268-276. https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/1357199/dijital-teknolojiler-ve-emek-denetimi

Levent, H. (2022a). *Gözetim Kapitalizmi*, https://medyascope.tv/2022/05/01/haluk-levent-yazdi-gozetim-kapitalizmi/. Erişim tarihi: 05.02.2024

Levent, H. (2022b). *Gözetim kapitalizminde bilgi, güç ve iktidar*, https://medyascope.tv/2022/05/22/haluk-levent-yazdi-gozetim-kapitalizminde-bilgi-guc-ve-iktidar/. Erişim tarihi: 22.03.2024

Lohmann. L. (2020). Interpretatıon Machines: Contradıctıons Of 'Artificial Intelligence' In 21st-Century Capitalism", *Socialist Register*, 57, 50-74. https://socialistregister.com/index.php/srv/article/view/34947/26739

Lyon, D. (1997). *Elektronik Göz, Gözetim Toplumunun Yükselişi*, İstanbul: Sarmal Yayınevi.

McMahon, B. (2025). B*ubble Trouble An AI Bubble Threatens Silicon Valley, and All Of Us*. https://prospect.org/power/2025-03-25-bubble-trouble-ai-threat/. Erişim tarihi: 21.05.2025

McQuillan, D. (2022). *Yapay Zekaya Direnmek*, İstanbul: NotaBene.

Morozov, E. (2019).*Capitalism's New Clothes*. https://thebaffler.com/latest/capitalisms-new-clothes-morozov. Erişim tarihi: 02.04.2025

Naughton, J. (2019) *Gözetim Kapitalizmine Hoşgeldiniz Büyük Biraderin Mutasyonu*. https://birartibir.org/buyuk-biraderin-mutasyonu. Erişim Tarihi: 11.02.2025

Narin, B. (2018). Kişiselleştirilmiş Çevrimiçi Haber Akışının Yankı Odası Etkisi, Filtre Balonu ve Siberbalkanizasyon Kavramları Çerçevesinde Incelenmesi, *Selçuk İletişim*, 11(2), 232-251. https://doi.org/10.18094/josc.340471

Narin, Ö. (2021). Yapay Zeka ve Öğrenen Makineler Çağında Kapitalizm "Us Yürüten" Makineler. Us Yürüten İnsan. A. Yalçın Göymen (Ed.), *En Uzak Sahilin Kıyısında*. (ss. 93-116.) İstanbul: Habitus Kitap.

Ongweso, J, E. (2024). *AI, slavery, surveillance, and capitalism*. https://thetechbubble.substack.com/p/ai-slavery-surveillance-and-capitalism. Erişim tarihi: 04.01. 2025.

Özarslan, Z. (2016). Gözün İktidarı: Elektronik Gözetim Sistemler. B. Çoban ve Z. Özarslan, (Ed.) *Panoptikon: Gözün İktidarı* (ss. 139-154), İstanbul: Su Yayınları.

Pasquinelli, Matteo. (2025). *Patronun Gözü Yapay Zekanın Sosyal Tarihi,* İstanbul: Metis.

Pease-Watkin, C. (2016). Bentham'ın 'Panoptikon'u Ve Dumont'un 'Panoptıque'i. B. Çoban ve Z. Özarslan, (Ed.) *Panoptikon: Gözün İktidarı* (ss. 77-81), İstanbul: Su Yayınları.

Perrigo, B. (2023). *Exclusive: OpenAI Used Kenyan Workers on Less Than $2 Per Hour to Make ChatGPT Less Toxic*. https://time.com/6247678/openai-chatgpt-kenya-workers/. Erişim tarihi: 21.03.2025.

Peters, M.A. ve Bulut E. (2014). Giriş: Bilişsel Kapitalizm, Eğitim ve Dijital Emek. Michael A. Peters ve Ergin Bulut, (Ed.), *Bilişsel Kapitalizm, Eğitim ve Dijital Emek* (ss. 31-51.), İstanbul: NotaBene.

Ruivenkamp G., Jongerden J., Öztürk M. (2010), Giriş: Başka Türlü Bir Teknoloji ve Teknolojinin İmkanları İle Başka Türlü Bir Dünya Mümkün (mü?). G. Ruivenkamp, J. Jongerden, M. Öztürk, (Ed.), *Teknoloji ve Toplum Yıkıcı Bir Direniş ve Yeniden Yapılanma* (ss. 9-23), İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.

Salaj, R. (2025). *In the Name of Efficiency, the Time of Monsters has Arrived*. https://www.versobooks.com/blogs/news/in-the-name-of-efficiency-the-time-of-monsters-has-arrived, Erişim tarihi: 29.05.2025

Sangster, J. (2020). The Survillance Of Service Labour: Conditions And Possibilities Of Resistance, *Socialist Register*, 57, 175-200. https://socialistregister.com/index.php/srv/article/view/34953

Sendika, (2019). *Yeni kurulan bir Yapay Zekâ şirketi algoritmaları eğitmek için yeni bir ucuz emek kaynağı buldu: Mahkûmlar*. https://sendika.org/2019/04/yeni-kurulan-bir-yapay-zeka-sirketi-algoritmalari-egitmek-icin-yeni-bir-ucuz-emek-kaynagi-buldu-mahkumlar-541343. Erişim tarihi: 02.04.2025

Sendika, (2020). *Kapitalizm, teknoloji ve Yapay Zekâ*, https://sendika.org/2020/07/yapay-zeka-iyimser-olmak-icin-erken-2-bolum-kapitalizm-teknoloji-ve-yapay-zeka-592021#_ftnref18. Erişim tarihi: 07.12.2024

Srnicek, N. (2023). *Platform kapitalizmi*, https://textumdergi.net/platform-kapitalizmi/. Erişim tarihi: 08.04.2025

Ström, T. E. (2022). *Sibernetik Kapitalizm*, https://www.e-skop.com/skopbulten/sibernetik-kapitalizm/6470. Erişim tarihi: 21.12.2024

The Economist (2025). *There Is a Vast Hidden Workforce Behind AI*, https://www.economist.com/international/2025/04/10/there-is-a-vast-hidden-workforce-behind-ai. Erişim tarihi: 11.05.2025.

Turner, B. (2025). *Why Is DeepSeek Auch A Game-Changer? Scientists Explain How The AI Models Work and Why They Were So Cheap To Build*, https://www.livescience.com/technology/artificial-intelligence/why-is-deekspeek-such-a-game-changer-scientists-explain-how-the-ai-models-work-and-why-they-were-so-cheap-to-build. Erişim tarihi: 19.05.2025.

Washington Post, (2023). *Behind the AI Boom, An Army of Overseas Workers In 'Digital Sweatshops*, https://www.washingtonpost.com/world/2023/08/28/scale-ai-remotasks-philippines-artificial-intelligence/. Erişim tarihi: 01.21.2025

West, E. (2019). Amazon: Surveillance as a Service, *Surveillance & Society,* 17(1/2): 27-33. https://doi.org/10.24908/ss.v17i1/2.13008

West, S. M. (2019). Data Capitalism: Redefining the Logics of Surveillance and Privacy, *Business & Society*, 2019, Vol. 58(1) 20 –4. https://doi.org/10.1177/0007650317718185

Wildcat, (2023). *Capitalist intelligence?,* https://www.wildcat-www.de/en/wildcat/112/w112_ki.html. Erişim tarihi: 13.12.2024

Williams, A., Miceli M. ve Gebru T. (2022). *The Exploited Labor Behind Artificial Intelligence*. https://www.noemamag.com/the-exploited-labor-behind-artificial-intelligence/. Erişim tarihi: 10.12. 2024

Yeshimabeit, M. Ve Traub A. (2021).*Data Capitalism and Algorithmic Racism*. https://www.demos.org/research/data-capitalism-and-algorithmic-racism. Erişim tarihi: 17.05.2025.

Yeşilbağ, M. (2023). *Platformlaşma ve Türkiye kapitalizmi: Bir Eşitsiz Gelişim Öyküsü*. https://textumdergi.net/platformlasma-ve-turkiye-kapitalizmi/#_ftnref4. Erişim tarihi: 11.11.2024

Yıldırım, A. (2019). Gözetlemenin Güncel İşleyiş Mantığı Olarak Post-Panoptizm.*Doğu Batı*, 21 (86), 63-77

Zuboff, S. (2021), *Gözetleme Kapitalizmi Çağı*, İstanbul: Okuyan Us Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

DATA, ALGORITHM, AND LABOR DEBATES IN THE CONTEXT OF SURVEILLANCE CAPITALISM

This study investigates how *surveillance capitalism*—a novel accumulation regime in which digital platforms treat individuals as sources of raw data—functions and reorganizes labor in the process. Specifically, it explores three interrelated dimensions: (1) the mechanisms of data expropriation and behavioral surplus extraction as conceptualized by Shoshana Zuboff; (2) the roles of ghost labor and artificial intelligence labor that underpin these mechanisms; and (3) the ways in which surveillance practices are normalized and voluntarily internalized by individuals. The central research question asks: *Through what labor relations and ideological strategies does surveillance capitalism sustain the data exploitation practices of digital platforms?* Responding to critiques that Zuboff's framework insufficiently addresses labor relations and modes of production (Morozov, 2019; Couldry & Mejias, 2018), the study argues that data commodification is made possible through largely invisible networks of labor.

The study's literature review is conducted within three main axes. The first of these is Shoshana Zuboff's Surveillance Capitalism Theory. Zuboff conceptualizes the process of directly commodifying personal data through "behavioral surplus." According to Zuboff, digital platforms enable capital accumulation by extracting "behavioral surplus" from the user experience. The study also examines critical approaches to surveillance capitalism. The authors, such as Huberman (2023) and Morozov (2019), define surveillance capitalism as technological determinism and argue that it ignores class and power relations. Another theoretical framework for the study is the concept of the "digital panopticon," inspired by Bentham, which addresses individuals' voluntary participation in surveillance mechanisms. This approach demonstrates that individuals' voluntary abandonment of privacy has become the cultural norm. Finally, Gray and Suri's (2019) concept of "ghost work" reveals the precarious, low-wage data labor used in AI training. Couldry and Mejias (2018), on the other hand, call this process "data colonialism," emphasizing the core-periphery labor hierarchy. This study combines these approaches to analyze how surveillance capitalism exploits both user data and the invisible labor that processes it. This study attempts to fill a gap in the literature surrounding the "data commodification-labor exploitation" nexus.

The study utilized a qualitative literature review, examining academic articles, reports, and examples of corporations (Google, Amazon, OpenAI) through critical discourse analysis.

The findings of the study show that data expropriation is based on user consent in exchange for free services, and this consent is legitimized by ideologies of "convenience" and "personalization."

AI training processes rely on flexible networks of exploitation, employing Filipino, Kenyan, and prison workers at wages ranging from $0.20 to $2 per hour.

Tools like Amazon's AWS Panorama demonstrate that surveillance capitalism is implementing a new digital Taylorism that monitors workers across all aspects of their lives.

This study demonstrates that surveillance capitalism should be considered not only as a violation of individual privacy, but also as a regime shaped by reorganized forms of labor exploitation, concentration of power, and social domination on a global scale.

The most fundamental criticism of Zuboff's theory is its disregard for material relations of production. In this sense, data commodification should be situated not only as a privacy issue but also within the context of class and labor relations. This way, beyond technological determinist approaches, it becomes clearer how the logic of capitalist accumulation reorganizes labor exploitation through surveillance practices. Furthermore, against the claim that artificial intelligence does everything itself, the invisible labor networks that feed these systems must also be evaluated through the aforementioned flexible exploitation processes.

A significant limitation of the study is that it cannot directly reflect labor experiences because it does not collect primary data. The study's recommendations include that researchers focus on the experiences of data tagging workers using ethnographic methods, that policymakers enact regulations to safeguard data workers' union rights, and that users develop digital literacy skills to recognize the true cost of "free service."

KATKI ORANI BEYANI, ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ VE YAPAY ZEKA KULLANIM BİLDİRİMİ

AUTHOR CONTRIBUTION, CONFLICT OF INTEREST AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE USE DECLARATION

Sorumlu Yazar *Responsible/Corresponding Author*	Eren Efe
Makalenin Başlığı *Title of Manuscript*	Gözetim Kapitalizmi Ekseninde Veri, Algoritma Ve Emek Tartışmaları
Tarih *Date*	2025
Makalenin türü **(Araştırma makalesi, Derleme vb.)** Manuscript Type (Research Article, Review etc.)	Araştırma Makalesi
Yapay Zeka Kullanımı (Use of Artificial Intelligence)	[x] Kullanılmadı / Not used ☐ Dil ve yazım düzenlemesi / Language and writing assistance ☐ Veri analizi / Data analysis ☐ Görsel üretimi / Image generation ☐ Diğer / Other: Kullanılan araç ve kullanım kapsamı / Tool used and scope of use: [Buraya Yazınız]

Yazarların Listesi / *List of Authors*

Sıra No	**Adı-Soyadı** *Name - Surname*	**Katkı Oranı (%)** *Author Contributions*	**Çıkar Çatışması** *Conflicts of Interest*	**Destek ve Teşekkür (Varsa)** *Support and Acknowledgment*
1	Eren Efe	%100	-	